

A MAGYAR-SZLOVÁK IRODALMI ÉS KULTURÁLIS KAPCSOLATOK KUTATÁSÁNAK PROBLÉMÁIRÓL

Írta: CSANDA SÁNDOR*

Mielőtt a kérdést részletesebben elemeznénk, úgy véljük, elsősorban azt kell megmagyaráznunk, mit értünk mi kapcsolattörténeten, mely tényeket, adatokat soroljuk a magyar–szlovák művelődési kapcsolatok tárgykörébe. Elméleti fejtegetésünk konkrét művek vizsgálata alapján történik; ilyenek pl. a Szlovák Tudományos Akadémia által rendszeresen kiadott, a szláv népek kapcsolatait vizsgáló „Slovanské štúdie” c. tanulmánykötetek és a Magyar Tudományos Akadémia egyes kiadványai. Az egyes példák idézésében elsősorban a Magyar–szlovák kulturális kapcsolatok c. antológiánkra támaszkodunk. [1] Önkéntelenül is felvetődik az a kérdés: milyen összefüggés van a napjainkban egyre nagyobb térrel hódító összehasonlító, komparatív irodalomtörténeti módszer és kapcsolattörténeti kutatás között? Amint az eddigi cseh–szlovák, magyar–szlovák, magyar–oroszlódalmi kapcsolatokkal foglalkozó kiadványok bizonyítják, nincs különbség a nemzetközi jellegű összehasonlító irodalomtörténeti módszer és kapcsolattörténeti kutatás módszere között. A kapcsolattörténet egyik része az összehasonlító irodalomtörténetnek. A múltban azonban az összehasonlító irodalomtörténeti kutatásban gyakran presztiziszszempontok érvényesültek s a szerzők nemzeti elfogultsága saját kultúrájuk, irodalmuk iránt. A felszabadulás óta kibontakozó, szocialista nemzeteink irodalmi kapcsolatával foglalkozó kutatást a szocialista internacionalizmus, az elfogulatlan objektív szemlélet és a másik fél teljes egyenjogúságát tiszteletben tartó humanista eszme irányítja. Sem a marxista igényű komparatív irodalomtörténet, sem a kapcsolattörténeti kutatás célja nem lehet bizonyos egyoldalú irodalmi hatás kimutatása, hanem a kölcsönös összefüggések feltárása.

Az említett szempontból következik, hogy a kapcsolattörténeti kutatásban elsősorban a pozitív jelenségekre irányítjuk figyelmünket, a szocialista együttélés és társulás eszméje alapján értékeliük népeink történeti viszonyait. Nem hallgathatjuk el az ellentéteket, egymás ellen törő nacionalista viszályokat, az uralkodó nemzeti többségnek a kisebbséggel szemben folytatott politikáját, mely az osztálynyomás mellett a kapitalizmus egyik jellemző kísérő jelensége a nemzetiségi országokban. A szocialista együttélés szempontjából azonban a múlt jelenségeinek értékeléseiben fontosabb számunkra az, ami összekapcsol, ami a pozitív együttélés hagyománya. A pozitív irodalmi kapcsolatok

* A nyitrai (Csehszlovákia) pedagógiai főiskola tanáranak, az irodalomtudományok kandidátusának évkönyvünk részére küldött cikke. Szerk.

kutatásában lényegében ugyanabból a marxista szempontból kell kiindulnunk, mint a haladó irodalmi hagyományok feltárásában. A haladó hagyomány fogalma azt jelenti, hogy a történelmi jelenségeket marxista szempontból nézzük: a reakciós irodalmi és szellemi törekvéseknek nem tulajdonítunk olyan jelentőséget, mint a haladóknak.

Vitathatatlan tény, hogy a történelem folyamán az együtt élő nemzetek között sokszor támad ellentét, viszálykodás, és ezek a negatív jelenségek a kapitalizmus korában uralkodókká váltak: kialakult az elnyomó burzsoázia által vezetett nemzet és a vele szemben álló elnyomott nemzet (vagy nemzetek) negatív viszonya. Ha a nacionalista ellentétek, vagy a nemzetiségi kérdés történetét tanulmányozzuk, akkor elsősorban az ellentétekkel foglalkozunk. A művelődési és irodalmi kapcsolatok kutatásakor sem hallgathatjuk el a nemzetiségi ellentéteket, de mégsem ezekből kell kiindulnunk, mert haladó íróink többsége sosem tartozott az uralkodó osztályhoz, a másik oldalon az elnyomott nemzet íróinak alkotásait a legtöbb esetben nem a nacionalista gyűlölet, hanem a nemzeti egyenjogúságra való törekvés, a minden nemzet jogegyenlőségének humanista eszméje hatja át. A haladó írók gyakran nemzetiségi különbség nélkül harcoltak mind az osztályelnyomás, mind a nemzeti elnyomás ellen, mert az igazi művészi tehetségek fel szokták ismerni a társadalmi és erkölcsi igazságot, s ezt a felismerést tükrözik alkotásaik is. A marxizmus–leninizmus szemlélete alapján írókat nem lehet azonosítani az uralkodó osztállyal.

A csehszlovák–magyar kulturális kapcsolatok feltárásakor nem lehet elhallgatni az ellentéteket sem. A haladó értelmiség és íróink többsége azonban már a felszabadulás előtt is a baráti egyetértés, a pozitív kapcsolatok hirdetője volt. E sorok írója Magyar–szlovák kulturális kapcsolatok c. könyvében számos történelmi dokumentumot közöl kiváló szlovák és cseh íróktól, akik nem a negatívumok, a nemzeti súrlódások egyoldalú értelmezésében vagy irodalmi ábrázolásában látták nemzeteink viszonyának lényegét. A másik oldalon hiteles bizonyítékokat közöl arról is, hogy a magyar írók legjobbjai a legsúlyosabb nemzetiségi harcok idején sem azonosították szemléletüket az uralkodó osztálynak nemzetiségeket elnyomó politikájával.

Az ellentét mindig az elnyomó és az elnyomott nemzet burzsoáziája között keletkezik, de a burzsoázia és a polgári értelmiség a kérdést általánosítja: nem csupán az uralkodó osztályok, hanem általában magyarok és szlovákok harcának tünteti fel. Az elnyomott kisebb nemzetek a nemzetiségi elnyomás elleni küzdelme általában igazságos, de nem minden körülmények között, mert nem kerülhet szembe a társadalmi haladással, az osztályszempontból haladó mozgalmakkal. [2] Ezért ha szubjektíve érthető is, objektíve nem tekinthető haladónak Stúrék szembeszállása a magyar forradalommal 1848-ban, amikor az európai reakció egyik központja, a Habsburg-uralom ellen küzdött, s amint a forradalom leverése után be is bizonyosodott, a reakcióval való szövetség nem is hozta meg a várt eredményt. Ugyanígy nem szolgálhatta a haladást egyes régebben elnyomott oroszországi nemzetiségek nacionalistáinak elszakadó törekvése 1917 és 1920 között, a cseh–szlovák burzsoázia harca a Magyar Tanácsköztársaság ellen, a csehszlovákiai magyar burzsoázia ellenzéki párt köztársaságellenes küzdelme 1938-ban. Ezekben és számtalan hasonló esetben is a nemzeti kisebbség harcolt az uralkodó nemzet elnyomása ellen.

A szlovák–magyar művelődési kapcsolatok tárgyalását néhány vonatkozásban szükségszerűen ki kell egészíteni cseh összefüggések bemutatásával is, mert a cseh és szlovák anyag nyelvi és politikai okokból gyakran elválasztha-

tatlan egységet alkot. A XIX. század közepéig a cseh volt a szlovákoknak leggyakrabban használt irodalmi nyelve, ezért a régi szlovák irodalmi alkotásokat — pl. a XVI. századi cseh nyelvű, szlovák lakta területen terjesztett, magyar vonatkozású históriás énekeket — csak e hármasság keretében tudjuk helyesen értelmezni.

A csehszlovák állam megalakulása, 1918 után pedig politikai szempontból alakult ki a cseh—szlovák egység, s ezért nem véletlen, hogy a két világháború között a CSKP és a szocialista értelmiség — köztük a közvetítés buzgó „apostola”, Anton Straka — általában a „cseh—szlovák—magyar” kapcsolatok terminológiáját használja a „szlovák—magyar” helyett. Ugyanakkor a csehszlovák—magyar kapcsolatok tovább differenciálódnak a csehszlovákiai magyar kisebbség országon belüli, a magyarországi magyarság esetében pedig nemzetközi kapcsolattá. A felszabadulás óta pedig a proletár internacionalizmus szilárd elvi alapján válik egyre szorosabbá a cseh és a szlovák nemzet; a csehszlovákiai magyar nemzetiség, valamint a Csehszlovák Szocialista Köztársaság és a Magyar Népköztársaság kölcsönös baráti viszonya.

Rá kell mutatnunk arra is, hogy lényegbeli különbség van a magyar—szlovák, valamint a cseh—szlovák kapcsolatok között, habár mindkettőnek a szocialista internacionalizmus az elvi alapja. Mindenekelőtt a cseh és szlovák nemzet testvéri rokonságát kell ebben figyelembe vennünk. Marxista szempontból természetesen nem a faji vagy nemzeti rokonság a legfontosabb kapcsolataalkotó tényező, hiszen ellenkező esetben nem értenék meg, miért fordultak 1939-ben a szlovák burzsoázia szeparatista vezetői legközelebbi testvéreik ellen. Ugyanezt a jelenséget más nemzetek példájával is megvilágíthatjuk: a Szovjetunióban nemcsak az egymás nyelvét tökéletesen értő szláv nemzetek élnek testvéri egyetértésben, hanem velük együtt az örmények, grúzok és egyéb nem szláv népek is. Alapvető változás mind a szlovák—magyar, mind a szlovák—cseh viszonyban csak a felszabadulás után, a szocialista nemzetek kialakulásával következnek be. A szocializmusban való egyesülést kétségkívül megkönnyíti a nyelvi rokonság, de ebből csupán az következik, hogy a szocializmust építő nem rokon népek testvéri kapcsolatára még fokozottabb gondot kell ügyelni.

* * *

Történeti szempontból az irodalmi és kulturális kapcsolatoknak három fajtáját különböztetjük meg: 1. a feudalizmus, 2. a kapitalizmus, 3. a szocializmus korának művelődési kapcsolatait. A történelem folyamán gyakran változott, különböző módon alakult a magyar—szlovák kulturális viszony. A hűbériség korában (nálunk kb. a XVIII. század végéig) még nem alakulnak ki a modern polgári nemzetek, nincsenek tudatos kapcsolatok és nemzeti ellentétek sem. A feudalizmus korának kultúrája a burzsoáziáéval szemben sokkal inkább nemzetközi jellegű; az irodalmi termékek, legendák s a műköltői alkotások is nemzetközi méretben terjednek. Sokszor nehéz különbséget tenni fordítás és eredeti mű között, mert az „eredeti” is bizonyos forrásokból merít és nincsenek még szigorúan ellenőrzött országhatárok sem. Ezt a nemzetközi kulturális cserét Európában elsősorban a keresztény egyház nyelve, a latin teszi lehetővé, mely hosszabb-rövidebb ideig valamennyi katolikus ország hivatalos és irodalmi nyelvává válik.

A régi Magyarországon már az államalapítás óta különböző nyelvű népek éltek, de a nemesség egységes uralkodó osztályt, feudális nemzetet alkotott, melyet *natio Hungaricana* neveztek, s hivatalos nyelvül a latint használta. A latin nyelv használata biztosítja a XVI. század végéig a magyarországi írásbeliség egységét, de egyúttal elzárja a kultúrától mind a magyar, mind a szlovák jobbágyság tömegét, mely egyformán nem értett latinul, s egyformán ki volt rekesztve a *natio Hungarica* politikai és jogi meghatározásából is. Bizonyosra vehető, hogy a népköltészet már ekkor is a különböző népek anyanyelvén virágzott, de ebből a XVII. századig alig jegyeztek le valamit, s ezért a középkori folklór termékeivel kapcsolatban csak feltevésekre és következtésekre támaszkodhatunk.

A feudális kor magyar–szlovák–cseh kulturális kapcsolatainak bemutatásából nem lehet teljesen kiküszöbölni az időrendi és tematikai szempont bizonyos ellentmondásait. A huszita mozgalom, vagy a törökellenes harcok bemutatására oly irodalmi alkotásokat is idézünk, melyek sokkal később, esetleg csak napjainkban keletkeztek, mivel egykorú irodalmi termékeken e korszak művelődési kapcsolatait nem tudtuk volna bemutatni. A középkori magyar–csehszlovák irodalmi kapcsolatok bemutatásában a széles olvasóközönségre való tekintettel nem idézhetünk eredeti latin okleveleket, legenda- és krónikarészleteket, melyekben egymás mellett fordulnak elő magyar, szlovák, cseh szórványemlékek, s mindhárom néppel kapcsolatos adatok.

A későbbiek során igyekszünk egybehangolni a tematikai sorrendet a kronológiával, de az eredeti források hiányában nem mindenütt érvényesülhet ez az elv. Fontosnak tartjuk pl. az első nagy magyar lírikus, Balassi Bálint szlovák kapcsolatainak bemutatását, de eddig a költő művei és levelei között aprólékos és alapos kutatással sem sikerült kimutatnunk egyetlen kétségbevonhatatlanul szlovák vonatkozású adatot sem. Írásaiban egyáltalán nincsenek szlovák nyelvi elemek (habár tartózkodási helyei alapján fel kell tételeznünk, hogy tudott szlovákul), nótajelzései között nem tudjuk megkülönböztetni a lengyelt a szlováktól, mivel az egykorú dalokat még nem sikerült megtalálni, a szlovák jobbágyok érdekében írt leveleket pedig, melyekre egyes bírálók hivatkoznak, nem ő, hanem apja, Balassi János írta. [3]

Egykorú hiteles források alapján csak a XVI. századtól, a nemzeti nyelvű irodalmi termékek keletkezésétől tudjuk figyelemmel kísérni a magyar–szlovák kulturális viszonyt. A középkorban kulturális kapcsolatnak tekintjük a következő tényeket: közös küzdelmet megénekiő népdalok, históriás énekek, széphistóriák; szlovák szerzőknek magyar, vagy magyar szerzőknek szlovák vonatkozású témát feldolgozó alkotását. Általában megállapíthatjuk, hogy a XVI. század végéig a régi Magyarországon alig van olyan irodalmi alkotás, melyben nem lehetne kimutatni több-kevesebb magyar–szlovák kapcsolatot is. A régebbi vonatkozású népdalok s részben a históriás énekek szövegében is gyakran ellentmondás van a téma és a szöveg keletkezésének ideje között, mert az ilyen középkori tárgyú énekek legnagyobb része csak újabb (gyakran több száz évvel későbbi) feljegyzésben maradt fenn, s a színhagyomány (vagy másolás folyamán) az egyes szövegek erősen megváltoznak, átalakulnak. Az újabb kéziratban vagy nyomtatásban fennmaradt történeti népdalok esetében sokszor szinte lehetetlen megállapítani, hogy egy régebbinek újabb változata-e, vagy az újkori költeményben csupán régi történeti témát énekelnek-e meg.

A középkori Magyarországnak szinte valamennyi irodalmi alkotásában találunk az ország különböző nemzetiségei számára közös vonatkozást, mivel

a kultúra még elsősorban nem nemzeti, hanem vallási, politikai, földrajzi jellegű. A feudalizmus korának kulturális alkotásai rendszerint kapcsolatban állnak más európai országok irodalmával is, a legfontosabb motívumok szinte az egész világirodalomban megtalálhatók. Közismert például, hogy a régi magyar prózának csaknem valamennyi terméke fordítás, vagy szabad átdolgozás idegen szövegből. (Idegen forrás alapján készült pl. a XVI. században élő Heltai Gáspárnak, a magyar próza megteremtőjének minden alkotása.) Az egykorú XVI. és XVII. századi magyar és szlovák epikus költemények változatai főként a balkáni délszláv népek gazdag epikájában találhatók meg, de számos tanulmányban kimutatták már az olasz és német irodalomnak a régi magyarországi irodalomra gyakorolt hatását is, a folklór vándormotívumai pedig egész Európában elterjedtek.

A XVIII. század végén, a polgári nemzetállamra való törekvéssel egyidőben Európa valamennyi nemzetiségi országában — így Magyarországon is — megkezdődnek a nemzetiségi harcok; a nagyobb nemzet uralkodó osztálya elnyomja a nemzeti kisebbségeket. Magyarországon a nacionalista küzdelmek először nyelvi harc formájában jelentkeznek. II. József király, a felvilágosult abszolutizmus képviselője az eddigi latin helyett hivatalos nyelvként egész birodalmában az uralkodó német nemzet nyelvét akarta bevezetni. Elsősorban ez az intézkedés váltotta ki a magyar nemesség ellenállását, mely megindította a küzdelmet azért, hogy Magyarországon magyar nyelv legyen a hivatalos nyelv. Ez a törekvés pedig törvényszerűen a régi magyarországi nemzetiségek fokozódó ellenállásába ütközött, melyek közül valamennyi saját anyanyelvének jogait védte. A kapitalizmus fejlődésével a XIX. században egyre inkább kiéleződött a nemzetiségi harc az osztrák és a magyar uralkodó osztály, valamint ez utóbbi és a nemzetiségek vezető társadalmi rétege között. Az uralkodó osztályok fokozatosan bevonták a küzdelembe saját értelmiségük és népük tömegeit, s ezzel a nacionalista ellentétek kiszélesedtek és elmélyültek. A XIX. században a kelet-európai országokban a nemzetiségi viszonyokat már az ellentét, az antagonizmus jellemezte.

Helytelenül vélekednek azonban azok, akik az uralkodó politikai viszonyokat mechanikusan hasonlítják össze az irodalmi és művelődési kapcsolatokkal. A magyar és szlovák írók szinte kivétel nélkül részt vettek ugyan a politikai életben is, védtek anyanyelvük és nemzetük természetes jogait, de többségük a legádázabb nemzetiségi küzdelmek idején sem vált sovínisztává, nem vette át a burzsoázia vezető politikusainak nacionalista gyűlöletét. Nem egy tehetséges haladó írónk már ekkor felismerte és hirdette a nemzetek egyenjogúságának eszméjét, sőt pl. Petőfi a világszabadság internacionális gondolatát is. Az igazi művészi tehetség rendszerint egyenes arányban áll a társadalmi igazság felismerésével. Természetesen azok is tévednek, akik azt hiszik, hogy a magyar és szlovák irodalom a XIX. században is „a közös társadalmi alap közös felépítménye” [4], s ezért bizonyos egységes társadalmi tudat megnyilvánulását látják a két nép irodalmában egészen 1919-ig. Az irodalom a kapitalizmus korában nemzeti jellegű, s feltétlenül hatással vannak rá a nemzeti ellentétek, habár a politikai viszonyok az irodalmiakkal sohasem azonosíthatók. Különösen fontos figyelembe vennünk azt a tényt, hogy mind a magyar, mind a szlovák írók többsége műveiben az elnyomott társadalmi rétegek s nem az uralkodó osztály életét és eszméjét ábrázolja.

A nemzeti ellentétek kiéleződése idején meg kell különböztetnünk az uralkodó (többségi) és az elnyomott (kisebbségi) nemzet nacionalizmusát a kultu-

rális kérdések területén is. Az elnyomott kisebb nemzet nacionalizmusa mindig közelebb áll az objektív igazsághoz, a nemzeti egyenlőség felismeréséhez: ezt látjuk a szlovák nemzeti értelmiség törekvéseiben 1918-ig, majd a csehszlovákiai magyar értelmiségben 1918 után, amikor az itteni magyarság vált elnyomott kisebbséggé. A nacionalizmus kialakulásának kezdetén a régi Magyarországon még a nemesség volt az uralkodó osztály, mely anyanyelvére való tekintet nélkül a feudális nemzethez, a *natio hungaricá*-hoz tartozott. A modern nemzetek kialakulása után ez a feudális uralkodó osztály nagyrészt elmagyarosodott. Pl. a XIX. századi szlovák írók műveikben hangsúlyozták, hogy a szlovák származású nemesség nagyobb része egybeolvadt az uralkodó magyar feudál-kapitalista osztállyal, s a renegátok (az ún. magyarónok) az elmagyarosítás legbuzgóbb képviselői.

A nemzetiségi elnyomásból következik, hogy a régi Magyarországon a nemzetiségek irodalmában a nemzeti öntudat egyre fokozottabb jelentkezése éles ellentétbe kerül a hazafiság eszméjével. A nemzeti öntudat, a nemzetiségi ellentétek kialakulása után kezdődnek a tudatos s az ellentéteket áthidalni szándékozó kapcsolatok is az egyes népek irodalma között. A különböző nemzeti törekvésekben gyakran hasonló törvényszerűségek és jelenségek megnyilvánulásával találkozunk. Így pl. mind a magyar, mind a fejlődő szlovák nemzeti értelmiséggel szemben hangoztatta a konzervatív nemesség azt a nézetét, hogy a nemzeti nyelv fejletlensége miatt nem alkalmas a latin helyettesítésére, a tudomány és szépirodalom művelésében. Erre a vádra a XIX. század elején a magyar és a szlovák nemzeti mozgalom és az irodalom képviselői azonos módon válaszoltak. Az egykorú szlovák sajtó így ír erről a kérdéstről: „Vajon nem követelheték a szlovákok, ugyanúgy, mint honfitársaik, a magyarok, hogy nyelvüket felemeljék, hogy teret kapjon a közéletben? Vajon oda kellett volna fordulnia a nemesség többségének, ahová fordult, ha nyelvüket másképp is ismerte volna, nem csupán szolgái, jobbágyai és telkes gazdái nyelveként?” [5]

A XIX. századi szlovák irodalmi életnek szinte valamennyi jelentős képviselője tudott magyarul, s ismerte a magyar irodalom legnevezetesebb műveit. Anton Bernolák ötnyelvű szótárához írt magyar utószavában hangsúlyozza, hogy művének fő célja elősegíteni Magyarország különböző nyelvű népeinek barátságát és kölcsönös megismerését. Ján Chalupka, a szlovák drámairodalom egyik megteremtője magyar nyelvű színjátékot is írt, melyet a miskolci színház mutatót be. Az egyre élesedő magyar–szlovák ellentét jól látható Ján Kollárnak a magyarsághoz való viszonyában, de az ő tevékenységében is találhatunk az együttélésből fakadó pozitív kapcsolatokat. Kollár, mint pesti evangélikus pap személyes barátságot tartott fenn néhány magyar íróval és tudóssal, főként a Tudományos Gyűjtemény című folyóirat szerkesztőivel. Nevezetes népköltészeti gyűjteményében, a *Národnie spievanky*ban köszönetet fejezi ki számos magyar szakembernek, akik őt műve megírásában elősegítették. Többek között említi Füredi Lászlót, a pesti Vakok Intézetének karnagyát, aki Kollár gyűjtéséhez zenei szempontból értékelő tanulmányt írt. A kor legszorgalmasabb magyar gyűjtője, Jankovics Miklós szintén jelentős és értékes szlovák népköltési anyagot bocsátott Kollár rendelkezésére. A közös gyökerű nemzeti romantika megnyilvánulását látjuk abban is, hogy Kollár a szlovák népköltészet termékeit részben átírja, csiszolgatja saját eszméinek megfelelően, éppúgy, mint korának magyar vagy más nemzetiségű gyűjtői.

A nemzeti romantikának egyik forrása mind a magyar, mind a szlovák irodalomban a történelmi múlt dicsőítése, az ősök kultusza. Mivel a két nép

múltja, történeti hősei csaknem ezer évig közösek voltak, ezekben a történeti tárgyú irodalmi alkotásokban a rokonságok és azonosságok egész sorát mutat-hatjuk ki. Nemcsak magyar írók dicsőítik műveikben Mátyás királyt, Zrínyi Miklóst stb., hanem pl. Andrej Sládkovič is. Ugyancsak számos azonos vonás található a szlovák és a magyar nép folklórában, s a népköltészeti anyag iro-dalmi feldolgozásában. Igaz, hogy a magyarságnak nemcsak a magyarországi nemzetiségekkel vannak közös hagyományai, hanem az országon kívül lakó kelet-európai népekkel is. Mátyás király a szlovén népköltészetnek is egyik központi hőse, s Hunyadi János törökverő hősként szerepel a bolgár nép-hagyományban is. Mindez a kelet-európai népek közös törökellenes küzdelmét tükrözi, de a társadalmi fejlődés hasonló üteme alapján is számos nyelvi-kultu-rális kölcsönös kapcsolat alakult ki a kelet-európai országok között. [6]

Külön figyelmet érdemelnek a XIX. század elején kibontakozó magyar—cseh művelődési kapcsolatok. A kiváló cseh szlavista és nemzetébresztő, Jozef Dobrovsky levelezésben állott több magyarországi tudóssal. A cseh nemzeti történetírás atyja, Frantisek Palacky pályája kezdetén Pozsonyban és Csúzon nevelősködött, s megismerkedett az egykorú magyar irodalommal. Levelezett számos kiváló magyar íróval, megválasztották őt a Magyar Tudós Társaság tagjává is. A kor magyar tudósai is figyelemmel kísérték a cseh szellemi életet. Toldy Ferenc, a magyar irodalomtörténetírás megalapítója több tanulmányt írt a Tudományos Gyűjteményben a cseh kultúráról és Václav Hanka híres naiv eposz „Felfedezéséről”, melyről a későbbi kritika kiderítette, hogy a felfedező szerzeménye.

A későbbiek során, különösen az 1867-es osztrák—magyar kiegyezés után a szlovák—magyar ellentétek egyre inkább kiéleződtek, a magyar uralkodó osztály azt az illuzórikus és kegyetlen célt tűzte maga elé, hogy az ország valamennyi nemzetiségét elmagyarosítja. Bizonyos pozitív művelődési és irodalmi kapcsolatok azonban az uralkodó osztály elnyomó törekvései ellenére is létre-jöttek. Az uralkodó osztálynak sem minden tagja vált sovínisztává; nem helye-selte pl. az arisztokráciához tartozó Széchenyi István sem a nemzetiségek erő-szakos elmagyarosításának politikáját. Széchenyi Hunnia c. művében, majd az Akadémiai beszédben szállt harcba a nemzetiségeket elnyomó erőszak és parancsuralom ellen. 1843-ban pedig Ján Kollár kérésére támogatta a bécsi udvarnál a szlovák szuperintendensek trónfeliratát, mely a magyarországi szlo-vákok nemzeti követeléseit tartalmazta. Széchenyit nemzetiségbarát akcióiban a humanista jószándék vezette.

Ugyancsak a humanizmus és a tudományos igazság tisztele ösztönözte a magyar tudomány egyik XX. századi kiváló képviselőjének, Bartók Bélának munkásságát is. Népzenekutató munkája kezdetén Bartók először a magyar nép-zene sajátosságait és fölényét akarta felderíteni, de az objektív igazsághoz való fel-tétlen ragaszkodás más eredményre vezette. Kutatómunkája gyümölcsként meg-született a világ legnagyobb nemzetközi jellegű népköltészeti gyűjteménye: mintegy 3700 magyar, 3500 román, 3223 szlovák, több száz kelet-európai, török és arab népdalt gyűjtött össze. Bartók hatalmas népdalgyűjteményében a szlovák anyagnak speciális, fontos jelentősége van: bár nem a legnagyobb, de a legbefejezettebb egységet alkotja. A gyűjtött szlovák dallamokat Bartók rendkívül szakszerű alaposággal dolgozta fel; összehasonlította szinte vala-mennyi addig ismert szlovák és cseh népdallal. Sikerült megállapítania a szlo-vák népzene helyét a délkelet-európai népek folklórában, s összehasonlításai-

val tisztázta a magyar és a cseh kölcsönhatásokat, rokonságokat is. Külön tanulmányt kellene írni a két világháború közötti haladó csehszlovákiai magyar értelmiség kulturális közvetítő szerepéről.

* * *

A felszabadulás, illetve 1948 „jégtörő februárja” után kezdődik a szlovák–magyar művelődési kapcsolatok legújabb szakasza, mely egybeesik az újtípusú, szocialista nemzetek kialakulásával. A magyar–cseh–szlovák szocialista szellemű kulturális kapcsolatok alapelveit Csehszlovákia Kommunista Pártja már a két világháború között kidolgozta. A szocializmust építő nemzetek és nemzetiségek kapcsolatainak alapja a proletár internacionalizmus, minden nemzet teljes egyenjogúságának biztosítása. Ma már megvalósult, amit Peter Jilemnický a két világháború között csak propagandaként említett: Magyarország és Csehszlovákia gazdasági és kulturális együttműködését kölcsönös egyezmény biztosítja. Míg a felszabadulás előtti kulturális kapcsolatok nagyrészt ellenséges légkörben működő haladó írók, kis csoportok erőfeszítéséből születtek, szocializmust építő nemzeteink szellemi értékeinek cseréje már intézményesen folyik, mert az új társadalmi rend lényegéből fakad.

A nacionalista ideológia maradványai azonban különböző formában tovább élnek a szocializmus építésének első korszakában is. Az ellenük folyó küzdelemben rendkívül fontos jelentősége van a szellemi értékek kölcsönös cseréjének, egymás megismerésének, s a kölcsönös baráti kapcsolatok ápolásának. Csak egymás kultúrájának kölcsönös és alapos megismerése küszöbölheti ki a nacionalista nézetek alapjául szolgáló félreértéseket, előítéleteket stb. Ezen a téren nem kis szerep jut azoknak a szakembereknek, akik a csehszlovák–magyar kulturális kapcsolatok marxista szellemben való feltárásán és feldolgozásán fáradoznak. Az ilyen tárgyú kutatások köréből a Magyar Tudományos Akadémia és más intézmény is adott ki az utóbbi években néhány tudományos igényű, marxista szellemű szakkönyvet. A felszabadulás előtt egyesek a nemzeti sérelmek kölcsönös emlegetésével szították az ellentéteket, ma a pozitív értékek és hagyományok megismertetésével mélyítjük el a nemzetek közötti barátságot és szimpátiát.

A kölcsönös megismerést, a baráti viszony elmélyítését szolgálják az egyre nagyobb számban megjelenő műfordítások is. Míg a múltban szinte ünnepi eseménynek számított egy-egy kiváló irodalmi alkotás lefordítása a szomszédos nemzet nyelvére, ma már a cseh és szlovák irodalomnak szinte valamennyi klasszikus alkotása olvasható magyar fordításban és viszont: a magyar irodalom jelentősebb műveit is anyanyelvén tanulmányozhatja a csehszlovák olvasó. A műfordítások területén és a két ország népének kölcsönös megismertetésében eredeti irodalmi alkotásokkal, tanulmányokkal, cikkekkel igen fontos közvetítő feladatot teljesít a csehszlovákiai magyar szocialista értelmiség.

JEGYZETEK

- [1] Figyelembe vettük többek között a következő művek elméleti jellegű megállapításait: Príspevky k medzislovenským vzťahom v československých dejinách. Bratislava 1960. Tanulmányok a magyar–orosz irodalmi kapcsolatok köréből. I–III. Szerk. KEMÉNY G. GÁBOR. Bp. 1961. CSANDA SÁNDOR, A törökellenes és kuruc harcok költészetének magyar–szlovák kapcsolatai. Bp. 1961. CSUKÁS ISTVÁN, Ady Endre a szlovák irodalom-

- ban. Bp. 1961. SZIKLAY LÁSZLÓ, A szlovák irodalom története. Bp. 1962. JÁN NOVOTNÝ—ENDRE KOVÁCS, Maďaři a my. Praha. 1959. CSANDA SÁNDOR, Magyar—szlovák kulturális kapcsolatok. Bratislava 1959. ZOLTÁN FÁBRY, Pravda myšlienky a mieru. Bratislava 1958.
- [2] Az elnyomó (többségi) és az elnyomott (kisebbségi) nemzeti nacionalizmusának megkülönböztetését lásd Lenin feljegyzéseiben: A nemzetiségi kérdéstről, vagyis az autonomizálásról. Kommunizist. 1956. 6. sz.
- [3] Balassi közvetlen szlovák kapcsolatainak „mellőzését” kifogásolja ANDREJ MRÁZ: Publikácia o slov.—maď. vzťahoch c. cikkében. Slov. lit. 1960. 4. sz. Mint fenti érvelésünkből következik, marxista szempontból teljesen elfogadhatatlannak tartjuk Mráz kritikájának azt a koncepcióját, hogy szlovák szempontból a pozitív kapcsolatoknál fontosabbak a magyarokkal való ellentétek. Tévesen kifogásolja Balassi Bálint szlovák leveleinek mellőzését SZALATNAI REZSŐ is (Magy.—szlovák kult. kapcsolatok. Fil. Közlöny, 1961. 196—200.), akivel viszont a feudális kori szlovákok magyar hazafiságában nem érthetünk egyet.
- [4] Lásd KÁFER ISTVÁN, A magyar—szlovák irodalmi kapcsolatok néhány elvi kérdése. Hét. 1962. III. 26. Ugyanezt a kérdést részletesebben fejtegeti A szlovák és magyar irodalom kapcsolatáról c. főiskolai jegyzet. Bp. 1952.
- [5] ARATÓ ENDRE, A nemzetiségi kérdés története Magyarországon 1790—1840. Bp. 1960. 146.
- [6] Пыен közös kapcsolatról tanúskodik szinte valamennyi délszláv és bolgár népballadagyűjtemény és a köv. antológiák: Hunyadi-énekek. Ford. KISS KÁROLY. Bp. 1956. Zrínyi-énekek. Ford. KISS KÁROLY. Bp. 1956.
- [7] Palacký magyar kapcsolatairól lásd SAS ANDOR, Cseh nemzetébreztető a diéták városában c. tanulmányt. Irodalmi Szemle. 1958. 1.

О ПРИНЦИПИАЛЬНЫХ ПРОБЛЕМАХ ВЕНГЕРСКО—СЛОВАЦКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ И КУЛЬТУРНЫХ ОТНОШЕНИЙ

А. Чанда

Автор на основе своих книг и статей, трактующих о литературных и культурных отношениях делает попытку уяснить идеологические и методические вопросы этого круга проблем. В предисловии он сравнивает исследование об отношениях в литературной истории с компаративным методом в литературной истории. Он устанавливает, что история отношений является частью сравнительной литературной истории. После освобождения все более развивающееся исследование в области чехословацко—венгерских отношений в прошлом имеет прежде всего идейную цель: углубление взаимного культурного познания и приближения наших народов.

Автор в исследовании словацко—венгерских культурных отношений обращает свое внимание прежде всего на положительные явления. Культурные отношения в истории наших народов автор оценивает с точки зрения социалистического интернационализма на основе идеи социалистического сожительства и объединения. Автор не замалчивает противоречия ни националистических споров, проявившихся в области культуры, но для нас является более важным то, что нас соединяет, т. е. традиции положительного сожительства. Политические отношения между словаками и венграми во время капитализма характеризовала подчинительная связь угнетающего (большого) и угнетенного (меньшего) народа. Политические отношения имели влияние и на культурные отношения, хотя их нельзя отождествлять, но между ними имеется диалектическая связь.

Автор устанавливает, что до эпохи просвещения не было еще основных противоречий в словацко—венгерских литературных отношениях. В формировании словацко—венгерских литературных и культурных отношений автор различает три главных периода: период феодализма, капитализма и социализма и вкратце он рисует историческое развитие взаимных отношений во всех трех периодах. Наконец автор констатирует, что венгерская интеллигенция, проживающая на территории Чехословакии, играет важную роль в углублении и укреплении взаимных литературных, культурных и научных отношений.

PROBLEME DER FORSCHUNG UNGARISCH—SLOWAKISCHER LITERARISCHER UND KULTURELLER BEZIEHUNGEN

von S. CSANDA

Vor einer eingehenderen Analyse ist zu erklären, was unter Beziehungsgeschichte verstanden werden soll, welche Tatsachen und Daten wir als zum Gebiete der ungarisch—slowakischen kulturellen Beziehungen gehörig betrachten. Die theoretischen Erörterungen gründen sich auf die Untersuchung konkreter Werke, so z. B. der von der Slowakischen Akademie der Wissenschaften systematisch herausgegebenen, die Beziehungen der slawischen Völker behandelnden Studienbände „Slovanské štúdia“ und einzelner Publikationen der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Die Anführung der einzelnen Beispiele ist in erster Linie auf die Anthologie „Ungarisch—slowakische kulturelle Beziehungen“ gestützt. Es entsteht unwillkürlich die Frage, was für ein Unterschied zwischen der heutzutage immer mehr an Boden gewinnenden komparativen Methode der Literaturgeschichte und der beziehungsgeschichtlichen Forschung besteht. Wie es durch die bisherigen Publikation über tschechisch—slowakische, ungarisch—slowakische und ungarisch—russische literarische Beziehungen erwiesen wird, ist kein Unterschied zwischen den Methoden der vergleichenden Literaturgeschichte internationalen Charakters und der beziehungsgeschichtlichen Forschung vorhanden. Die Beziehungsgeschichte bildet einen Teil der vergleichenden Literaturgeschichte. Früher machten sich aber in der komparativen literaturgeschichtlichen Forschung oft Prestigerücksichten und die nationale Voreingenommenheit der Autoren für ihre Kultur, ihre Literatur geltend. Die sich seit der Befreiung entwickelnde, auf die literarischen Verbindungen unserer sozialistischen Nationen bezügliche Forschung wird von sozialistischem Internationalismus, unvoreingenommener, objektiver Betrachtungsweise und die volle Gleichberechtigung der anderen Parteien achtendem humanistischen Gedanken beherrscht. Weder eine marxistischen Ansprüchen genügende komparative Literaturgeschichte, noch die beziehungsgeschichtliche Forschung kann sich den Nachweis gewisser einseitiger literarischer Einflüsse zum Ziele setzen: beide müssen trachten, die gegenseitigen Zusammenhänge zu erschliessen. Aus dem Gesagten folgt, dass die beziehungsgeschichtliche Forschung das Augenmerk hauptsächlich auf die positiven Erscheinungen richtet und das geschichtliche Verhältnis unserer Völker auf Grund der Idee des sozialistischen Zusammenlebens und ihrer Verbundenheit bewertet.